

До Спеціалізованої вченої ради Д 26.867.01
Інститут законодавства Верховної Ради України

ВІДГУК

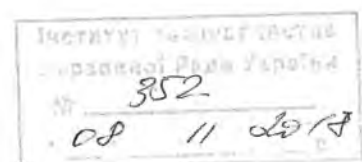
**офіційного опонента – Шелудченкової Аліни Сергіївни
на дисертацію Богатчук Дар'ї Петрівни
«Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

У сучасному світі мир є загальновизнаною, загальнолюдською цінністю. Система міжнародно-правового регулювання міжнародних відносин покликана забезпечувати підтримання міжнародного миру, безпеки та співробітництва між державами. Для цих цілей особливе значення мають основні принципи міжнародного права, які становлять фундамент, на якому базується міжнародне право. Серед таких основоположних принципів – принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, дослідженню якого присвячено дисертацію Богатчук Д.П.

Без перебільшення можна стверджувати, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань має величезне значення для людства, міжнародних відносин, міжнародного правопорядку, адже цей принцип забезпечує виконання норм міжнародного права, міжнародних зобов'язань, співробітництво між державами.

З огляду на процеси глобалізації, прагнення України до активної участі у міжнародних відносинах, процеси інтеграції нашої держави у міжнародний правовий простір, знання та розуміння такої основи міжнародного права,

правил міждержавного спілкування, як принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань є надзвичайно важливим.

Це дослідження становить інтерес як для науки міжнародного права, так і для практичної діяльності, зокрема, при визначенні відповідності поведінки у міжнародних відносинах (як України, так і по відношенню до України з боку інших держав) вимогам та ознакам застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

Особливе значення, важлива роль принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань та недостатнє наукове вивчення цього принципу (як в українській, так і в зарубіжній юридичній науковій літературі) зумовлюють безсумнівну актуальність обраної дисертанткою теми дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, ґрунтуються на критичному аналізі значного обсягу міжнародних правових актів, окремих положень внутрішньодержавних правових актів, української та зарубіжної наукової літератури, рішень Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних судових органів, прикладів застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань у практиці міжнародних відносин (список використаних джерел налічує 284 найменування). Сформульовані за результатами дослідження висновки є обґрунтованими, достовірними та мають наукову новизну.

У дисертації використано загальнонаукові та спеціально-правові методи дослідження, що забезпечили повноту, об'єктивність отриманих наукових результатів.

Структуру дисертації складають перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що містять 9 підрозділів, висновки, список використаних джерел,

додаток. Матеріал дисертаційного дослідження викладений логічно та послідовно.

У першому розділі роботи проаналізовано нормативне закріплення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (сторінки 23-40), досліджено наукові підходи до визначення змісту та поняття принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (сторінки 41-48), сформовано поняття цього принципу та виділено елементи його змісту (сторінки 48-49). Проведений дисертанткою аналіз щодо місця принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань у системі міжнародного права дозволив зробити висновок, що зазначений принцип має бути віднесений до імперативних норм загального міжнародного права *jus cogens* (сторінка 62), є таким, що передбачає зобов'язання *erga omnes* (сторінка 64), а також становить юридичне джерело обов'язкової сили міжнародно-правових норм (сторінка 64).

У дисертації встановлено взаємозв'язок принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань з іншими основними принципами міжнародного права (сторінки 68-72). На підставі цього зроблено висновок, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань є необхідним для реалізації інших основних принципів міжнародного права та проявляє свій зміст і знаходить свою реалізацію через взаємозв'язок із ними (сторінка 74).

Окремої уваги заслуговує твердження автора щодо зв'язку принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань з іншим фундаментальним принципом – принципом верховенства права (сторінки 70-71).

У другому розділі дисертації автором визначено міжнародні зобов'язання, щодо яких застосовується принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (с. 75-102), встановлено коло суб'єктів міжнародного права, на які поширює дію зазначений принцип (с. 103-109), а також з'ясовано кореляцію принципу добросовісного виконання

міжнародних зобов'язань та принципу *pacta sunt servanda* (с. 110-127). В результаті проведеного аналізу автору вдалося всебічно визначити сферу дію принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань за колом суб'єктів міжнародного права та міжнародних зобов'язань, на яких поширюється дія зазначеного принципу.

Дисертантка робить слушний висновок про те, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань застосовується до всіх міжнародних зобов'язань, зокрема тих, що походять з міжнародних договорів, міжнародного звичаю, загальних принципів міжнародного права, односторонніх актів держав, актів (рішень) міжнародних організацій, міжнародних конференцій, нарад, а також з правозастосовних актів, які можуть видаватися міжнародними і національними судовими установами, іншими організаціями та органами (сторінка 102). Цінним як у теоретичному, так і у практичному аспектах є висновок дисертантки про те, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань поширюється на всіх суб'єктів міжнародного права, в тому числі на всіх нових суб'єктів, які виникають в процесі розвитку міжнародного права та практики міжнародних відносин (сторінка 109).

З метою встановлення кореляції принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань та принципу *pacta sunt servanda* дисертантка здійснила ґрунтовний аналіз історико-правового аспекту становлення й розвитку відповідних правил міжнародного спілкування, починаючи зі стародавніх часів (сторінки 110-123).

В результаті здійсненого дослідження автором дисертації зроблено обґрунтований висновок, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань є більш широким за сферою своєї дії у міжнародному праві, ніж принцип *pacta sunt servanda*, оскільки передбачає обов'язкове виконання зобов'язань, що впливають не лише з договорів, а й з інших джерел міжнародного права, тоді як *pacta sunt servanda* стосується виконання договорів згідно з міжнародним правом (сторінка 126).

Заслуговує на увагу третій розділ дисертації, в якому автором висвітлено питання щодо умов реалізації принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (сторінки 129-148), проаналізовано добросовісність та інші ознаки застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (сторінки 149-164), а також правові межі застосування цього принципу (сторінки 165-180).

Дисертантка зазначає, що реалізація принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань залежить від імплементації міжнародно-правових норм, яка здійснюється як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівні (сторінка 129). При цьому відзначено, що у сучасному міжнародному праві, за загальним правилом, держава самостійно визначає та обирає засоби та способи виконання міжнародних зобов'язань, забезпечуючи при цьому, щоб виконання міжнародних зобов'язань здійснювалось згідно з принципом добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (сторінка 139).

Варто погодитись з висновком дисертантки про те, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань передбачає обов'язок держав приводити у відповідність, узгоджувати своє національне законодавство і практику зі своїми міжнародними зобов'язаннями, а також забезпечувати умови для належної імплементації і реалізації норм міжнародного права, забезпечення виконання міжнародних зобов'язань (сторінка 139).

Особливу практичну користь має надана у дисертації системна характеристика добросовісності як юридичної ознаки застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, що визначає, яким чином мають виконуватися відповідні зобов'язання (сторінки 149-162). Дисертанткою встановлено також інші ознаки застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (зокрема обов'язковість виконання міжнародних зобов'язань, міжнародна юридична відповідальність, взаємність, ефективність, недопустимість свавільного одностороннього

перегляду та свавільної односторонньої відмови від взятих зобов'язань) (сторінки 162-164).

Проаналізувавши правові межі застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, дисертантка зробила висновок про недоцільність категоричного протиставлення клаузули *rebus sic stantibus* щодо докорінної зміни обставин та принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, адже положення щодо *rebus sic stantibus* мають застосовуватися, посилення на докорінну зміну обставин має здійснюватися відповідно до чітко визначених умов та з дотриманням принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (сторінка 167).

Крім того, варто відзначити таке твердження дисертантки, з яким не можна не погодитися: відмова від виконання міжнародних зобов'язань та припинення міжнародних зобов'язань, незалежно від джерела їх закріплення, в тому числі міжнародних зобов'язань з односторонніх актів, та незалежно від підстав для відмови та припинення, в тому числі у зв'язку з докорінною зміною обставин, має відбуватися згідно з чинним міжнародним правом, зокрема, згідно з міжнародно-правовими нормами щодо недійсності, припинення та зупинення дії міжнародних договорів (сторінка 180).

Аналіз тексту дисертації свідчить про досягнення автором поставленої мети, яка полягала у тому, щоб на основі всебічного та об'єктивного вивчення принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань визначити правову природу, сферу дії та особливості застосування зазначеного принципу. Зміст сформульованих за результатами дисертаційного дослідження висновків та наукових положень вказує на те, що автором повністю розкрито усі завдання, поставлені для досягнення мети дослідження.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження.

Наукова новизна проведеного дослідження не викликає сумнівів, адже дисертація Богатчук Д.П. є першим комплексним теоретико-правовим

дослідженням принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, здійсненим на основі об'єктивного, всебічного аналізу та з урахуванням змін, що відбулися в міжнародному праві протягом останніх десятиліть. Дисертацію слід визнати самостійним і актуальним дослідженням принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

Науковою новизною, серед іншого, характеризуються такі наукові положення та результати дослідження:

- встановлено, що принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань визначає також обов'язковість та юридичну силу односторонніх актів, які можуть бути джерелами міжнародних юридичних зобов'язань;

- розглянуто Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як документ, що підтверджує та фіксує односторонні юридично обов'язкові заяви Російської Федерації, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучених Штатів Америки, якими ці держави взяли на себе відповідні міжнародні зобов'язання щодо України та на які поширює свою дію принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань;

- виявлено адаптивну та стабілізаційну функцію принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, який має забезпечувати, з одного боку, адаптивність міжнародно-правового регулювання до змін міжнародних відносин (зміни суб'єктів, об'єктів, джерел міжнародного права тощо), а з іншого боку, має гарантувати стабільність основоположних засад міжнародного права, незважаючи на вказані зміни;

- з'ясовано, що реалізація принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань має відбуватися згідно з принципом верховенства права, а принцип верховенства права у міжнародному праві не може бути реалізованим без застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях.

Результати дисертаційного дослідження достатньо повно висвітлено у наукових публікаціях дисертантки. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційного дослідження Богатчук Д.П. відображені у 14-ти наукових публікаціях, у тому числі 8-ми наукових статтях у фахових періодичних виданнях України з юридичних наук та в іноземному виданні, а також у 6-ти тезах доповідей на науково-практичних конференціях. Повнота викладу основних результатів дисертації відповідає вимогам, що встановлені до такого виду робіт. Кількість та обсяг публікацій, що розкривають основний зміст роботи, засвідчує достатній рівень апробації результатів дослідження.

Оцінка відповідності змісту автореферату і основних положень дисертації.

Дисертація та автореферат Богатчук Д.П. дають адекватне уявлення щодо змісту дослідження, написані грамотно, літературною українською мовою. Оформлення дисертації та автореферату відповідає вимогам законодавства України щодо написання та оприлюднення таких робіт.

Наукові результати, висновки та пропозиції, зазначені в авторефераті, повністю розкриті та обґрунтовані в дисертації. Зміст автореферату достатньо розкриває основні положення дисертаційної роботи, отримані автором результати дослідження.

Виконане дослідження має наукову новизну, є актуальним, своєчасним, має важливе значення для розвитку науки міжнародного права. Дисертаційна робота характеризується глибиною дослідження, точністю, логічністю та послідовністю викладення матеріалу.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту.

Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дисертанткою дослідження, наукову новизну, достовірність та обґрунтованість, високий теоретичний рівень та важливе практичне значення одержаних результатів

дослідження, слід вказати такі зауваження щодо окремих положень дисертації.

1. У дисертації особливу увагу приділено одностороннім актам держав, які, як зазначає дисертантка і як підтверджено, зокрема, у ретельно проаналізованих рішеннях Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй від 20 грудня 1974 року у справах «Про ядерні випробування» (Nuclear Tests Cases), можуть породжувати міжнародні зобов'язання (сторінки 91-99).

З одного боку, зрозуміле прагнення автора ґрунтовно дослідити зазначене джерело міжнародних зобов'язань, в результаті чого було сформоване наукове твердження про те, що на односторонні акти поширюється сфера дії принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, який і є джерелом юридичної сили односторонніх актів (сторінки 102, 184). З іншого боку, враховуючи предмет відповідного дисертаційного дослідження, аналіз правової природи односторонніх актів міг би бути більш стислим.

2. Автор дисертації зазначає про необхідність удосконалення системи інституційних механізмів, яка би базувалась на принципі добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (сторінка 148). В цілому погоджуючись з цим твердженням, очікуємо на захисті уточнення щодо напрямів та способів відповідного вдосконалення.

3. Аналізуючи добросовісність як невід'ємну юридичну ознаку застосування принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, дисертантка приходить до висновку, що добросовісне виконання міжнародних зобов'язань передбачає, зокрема, необхідність утримуватися від отримання будь-яких недобросовісних переваг, а також від дій, що перешкоджають реалізації положення, яке встановлює зобов'язання (с. 162 дисертації). У дисертаційному дослідженні було би доцільно навести приклади відповідних дій, що суперечать принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань з огляду на їх невідповідність добросовісності. Сподіваємося почути такі приклади на захисті.

4. У дисертації автор неодноразово зазначає про те, що виконання міжнародних зобов'язань має відбуватися «згідно з буквою та духом відповідних положень» (с. 24, 71, 154, 162, 181, 186 дисертації). Це твердження («згідно з буквою та духом відповідних положень») потребує додаткового пояснення дисертантки.

Водночас висловлені вище зауваження мають переважно дискусійний, уточнюючий характер, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Богатчук Д.П. та є запрошенням до наукової дискусії.

Загальний висновок. На підставі вищевказаного можна зробити висновок, що дисертація Богатчук Дар'ї Петрівни є цілісною, самостійною та завершеною науковою працею, в якій отримані актуальні, нові, обґрунтовані теоретичні та практичні результати, проведено комплексне наукове дослідження принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань.

Враховуючи вищенаведене, дисертація Богатчук Дар'ї Петрівни «Принцип добросовісного виконання міжнародних зобов'язань» відповідає вимогам, встановленим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 р. № 656, від 30.12.2015 р. № 1159, від 27.07.2016 р. № 567), а її автор – Богатчук Дар'я Петрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю: 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент:

доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Інституту міжнародних відносин
Київського міжнародного університету,
кандидат юридичних наук

А.С. Шелудченкова

